

vaniu otázok dejín filozofie. Napríklad hneď prvé tvrdenie, že starovek ani stredovek nepoznali otázku vzťahu filozofie a špeciálnych vied, je vonkoncom neopodstatnené. Rovnako vysvetľovanie Demokritovho učenia v interpretácii Alberta Velkého je prinajmenej trapné.³

V práci tohto typu by nemali byť také tlačové chyby, ktoré vytvárajú nezmysly. Z gréckeho pojmu „to mé on“ neslobodno vytvoriť výraz „to meon“, ako je hneď na začiatku práce (str. 5). Ale i vecne

vo viacerých príkladoch ide o nepochopenie a metodologickú neuváženosť uvedeneho.

Problematika riešená v práci je veľmi ťažká. Nie vždy sa dá zvládnuť takým perom.

Jaroslava Machovcová

³ Ide totiž o zlomok kategórie A, t. j. tzv. nepravý zlomok, v ktorom sú nespolahlivé i základné pojmy.

MODERNÁ FYZIKA V SÚVISLOSTIACH DIALÓGU

Čitateľ, ktorému sa náhodou dostala do rúk knižôčka bulharského filozofa A. Polikarova *Moderná fyzika — Obraz sveta a spôsob myslenia*¹, možno si postaví otázku, či ju vôbec treba recenzovať. Naozaj, knižka vyšla už r. 1966, nie je, ani nechce byť (už vzhľadom na svoj rozsah) viac ako informáciou, a konečne názory, s ktorými sa v nej stretávame, sú v podstate len stručnou rekapituláciou autorových názorov, vyjadrených najmä v práci *Relativita a kvanty*², ktorá medziasom vyšla aj v ruštine, takže je každému záujemcovi prístupná. A predsa je tu jeden dôvod základného významu, ktorý núti neobísť túto knižôčku mlčaním. Začína totiž edíciu „Marxismus und Gegenwart“, ku založeniu ktorej dali podnet stretnutia kresťanských a marxistických filozofov, vedcov atď. na pôde Pavlovovej spoločnosti. Cieľ tejto edície, ako je formulovaný v krátkom vyhlásení na 5. strane knižky, je aspoň do určitej miery prekonať protirečenie medzi záujmom o marxizmus na Západe a nedostatkom konkrétnych informácií o ňom, teda situáciu, ktorá vytvára živnú pôdu pre priveľmi abstraktnú (a dodajme, preto neraz aj celkom dezorientujúcu) „kritiku“ marxizmu. Edícia si kladie za úlohu, zatiaľ aspoň pre nemecky čítajúcich záujemcov sprostredkovať obraz o dnešnom stave marxistického myslenia, ukázať, či a nakoľko sa sú-

časné marxistické myslenie rozvíja na úrovni dnešnej prírodovedy, spoločenských vied a kultúry vôbec.

Tento zámer prináša v konkrétnej realizácii jeden pozoruhodný moment: Príspevok marxistov k dialógu sa vlastne realizuje ako monológ. Marxisti formulujú stručne svoje názory bez toho, žeby sa púšťali do polemiky s kresťanskými filozofmi a teológmi. Vzhľadom na čitateľov, ktorým je edícia určená, ide predsa len o dialóg, lebo názory marxistov musia u nich nevyhnutne vyvolať kritické a polemické postoje, v ktorých sa prehodnocuje nielen samo marxistické stanovisko, ale aj vlastné východiská kresťanského čitateľa. Je pochopiteľné, že edíciu tohto druhu nemôže ísť o to, aby kresťanov priviedla k marxizmu, ako by si mohli predstavovať nejakí fantasti, ale o to, aby sa kresťanom ukázala potreba seriózneho dialógu, ktorý musí vystriedať povrchné odmietanie a aby sa zároveň načrtli obrysy serióznej základne pre tento dialóg. A to aj pokiaľ ide o myšlienkovú úroveň, aj o šírku problematiky.

¹ Asari Polikarov, *Moderne Physik — Weltbild und Denkstil*, Manz Verlag, München 1966, 99 strán.

² Referovali sme o nej v *Otázkach marxistickej filozofie* 1965, č. 1, 106—109. Ruský preklad (*Otnositelnost i kvanty*) vyšiel r. 1966.

O tomto druhom aspekte, o šírke problematiky, nás aspoň zbežne informujú názvy kníh, s ktorými táto edícia prichádza. Aj ich prostý výpočet ukazuje, že záber je skutočne veľkorosý. Okrem recenzovanej Polikarovej knihy vyšli alebo majú vyjsť v najbližšom čase tieto tituly: O. Mandič, *Ende und Auflösung der Nation*, zborník *Philosophische Probleme der Physik der Elementarteilchen*, F. Marek, *Marxistische Philosophie und stalinistische Ideologie*, B. F. Lomov, *Mensch und Technik*, A. Schaff, *Marxismus und menschliche Gemeinschaft*, L. Lombardo — Radice, *Wissenschaft, Marxismus und Christentum*, K. Gulian, *Philosophische Antropologie*. Treba ešte vari dodať, že edíciu vedie edičná rada na čele s A. Polikarovom, členmi ktorej sú marxistickí teoretici zo socialistických krajín, ale aj zo Západu (z našej republiky je v nej L. Tondl).

Vychádzajúc z uvedených programových predsavzatí a naznačeného poslania edície, pozrime sa teraz aspoň stručne na Polikarovu knižičku. Podtitul knižky *Krátky náčrt vzájomných vzťahov fyziky a filozofie* spresňuje autorov zámer, pokiaľ ide o rozsah i obsah. Polikarov nestavia svoj výklad polemicky voči koncepciám novotomizmu alebo iných kresťanských filozofií, ale jednoducho v skratke uvádza niektoré základné názory na vzťah filozofie a vedy, vedeckosť filozofie, vývin moderných fyzikálnych disciplín, ich vplyv na predstavu o svete a na spôsob myslenia. Druhá a v podstate aj tretia kapitola sú azda až priveľmi len výpočtom — i keď zaujímavým výpočtom — hlavných výsledkov fyziky nášho storočia a ich vplyvu na premenu *fyzikálnej* predstavy o svete, takže určité filozofické idey sa formulujú vlastne len v prvej a poslednej (štvrtej) kapitole.

Polikarov je za úzku spätosť prírodovedy a filozofie. Vychádza z presvedčenia, podľa nás celkom opodstatneného, že veda má okrem svojej „technickej“ funkcie aj funkciu „svetonázorovú“ v tom zmysle,

že vytvára obraz sveta. Zdá sa nám však, že v 1. kapitole tejto práce opäť miestami preráža na povrch neujasnenosť vzťahu tohto prírodovedeckého obrazu sveta k filozofii, na čo sme kriticky poukazovali už v spomenutej recenzii. V záverečných riadkoch 1. kapitoly v súvislosti so štruktúrou filozofie hovorí Polikarov o dvoch druhoch filozofických poučiek, z ktorých jedny majú základný význam, definujú podstatný charakter tej-ktorej filozofie, nemôžu sa meniť, iba spresňovať (napr. téza o prvotnosti hmoty a druhotnosti vedomia, o nerozlučiteľnosti hmoty a pohybu, o poznateľnosti sveta). Druhé, hoci sú filozoficky závažné, podliehajú zmene bez toho, žeby tým dochádzalo k zmene podstaty filozofie, ktorá ich doteraz uznávala (napr. téza o nekonečnosti — v euklidovskom zmysle — priestoru). Nemôžeme sa pritom ubrániť silnému dojmu, že takéto rozlíšenie vedie z hľadiska metodológie filozofie do slepej uličky. Jeho bezprostredné pragmatické dôsledky pre chápanie vzťahu marxistickej filozofie k iným filozofiám (o čo tu hlavne Polikarovovi ide) i k sebe samej (problém vyhnutia sa revizionizmu pri dynamickom chápaní tejto filozofie) sú skôr pozitívne ako naopak. Ale predsa v tom vidíme riešenie ad hoc. Čím sa líšia poučky prvého druhu od poučiek druhého druhu, ktoré vlastne nie sú ničím iným ako súčasťou prírodovedeckého obrazu sveta (v určitom období vývinu vied)? Ako to, že dynamika týchto druhých nevyvoláva podstatnú dynamizáciu prvých poučiek, ak predpokladáme, že filozofia buduje na vedách? Čo predstavujú tézy prvého druhu? Sú to akési vedecké zákony najvšeobecnejšieho charakteru, verifikovateľné pomocou poznatkov špeciálnych vied, či postuláty, ktoré majú funkciu „posledných predpokladov“, alebo vhodne zvolené základné princípy, resp. axiomy, ktoré sa nedokazujú, či vari hypotézy fundamentálnej povahy, alebo ešte niečo iné? Ťažko vyčítať tejto malej knižke, že explicitne na tieto otázky neodpovedá, ale nemožno zamlčať, že tu nenachádzame ani akú-takú

jasnú implicitnú odpoveď, a že priveľmi apodiktická formulácia tohto rozdelenia poučiek nepôsobí priam najdialektickejšie. Nazdávame sa, že východisko z tejto situácie treba hľadať v ďalšom domýšľaní problematiky vzťahu filozofie a (prírodných) vied, v oveľa presnejšom vymedzení ich osobitostí a podmienok i spôsobov vzájomného podmieňovania.

Sám autorov náčrt vývinu modernej fyziky a jeho dôsledkov pre našu predstavu sveta, ako aj pre náš spôsob myslenia o svete nevdojak ukazuje, že tie druhé poučky sú filozoficky podstatne produktívnejšie a že vlastne len cez ne možno naozaj pochopiť aj *filozofický* zmysel zmien v *prírodovedeckom* obraze o svete. Nesporne, filozof si nemôže nevšimnúť, že moderná fyzika zmenila naše predstavy o formách hmoty, a tým vážne zasiahla klasické chápanie hmoty ako substancie, objavila nové formy pohybu hmoty, a tak rozšírila a podstatne skonkretizovala ich klasifikáciu, novým spôsobom postavila problematiku priestoru a času, zákonitosti i kauzality. Nakoniec ono to všetko navzájom veľmi úzko súvisí, ako o tom svedčí už aj experimentálna oblasť modernej fyziky, no najmä špecifické črty jej teoretických konštrukcií, vyjadrené aj v osobitných vlastnostiach matematického aparátu.

Predsa však len, ak filozofia nechce len jednoducho zhrňať to nové, čo prináša dnešná etapa fyziky, nesmie lipnúť na konštatácii filozoficky zaujímavých nových objavov, ale musí predovšetkým skúmať zmeny v myslení, ktoré k objavom viedli a ktoré boli týmito objavmi podnietené. Taktó, zachovávajúc si vzťah k empirickému, prekračuje zároveň v maximálnej možnej miere jeho nevyhnutnú historickú ohraničenosť a smeruje ku konkrétnej všeobecnosti. Polikarovov náčrt vývinu súčasnej fyziky (2. kapitola), jeho dosah na zmeny predstavy o svete (3. kapitola) a spôsob myslenia (4. kapitola) má spomenutú gradáciu.

Tento postup, najmä jeho zavŕšenie v 4.

kapitole, považujeme za veľmi vydarený prístup k problematike, pričom sa nám zdá, že jeho domyslenie by mohlo eliminovať spomenuté problematické tendencie z prvej kapitoly.

Už upozornenie na zmenu chápania názornosti, ktorá je závislá, ako správne tvrdí autor, od rozumového poznania, vedie k rezultátu o potrebe zmeny formy materializmu väčšmi než akékoľvek obsiahle vypočítavanie množstva nových poznatkov, nezosúladiateľných so starým materializmom. Náčrt zmien v obsahu fyzikálnych pojmov (ako teoretických štruktúr), fyzikálnych teórií a metód i vytvorenia kvalitatívne novej metodológie fyziky je potom už priamo filozofickou problematikou, týkajúcou sa nielen nových spôsobov myslenia, ale úzko a podstatne spätých aj s filozofickou rekonštrukciou sveta.

Až pri tejto analýze sa objavujú zásadné argumenty napr. proti apriorizmu, geocentrizmu, či subjektivistickému antropocentrizmu. Táto analýza obsahuje opodstatnenosť plurality filozofických riešení, ale zároveň bezpodmienečnú potrebu postupného prekonania tejto plurality (ktorá je len prvým krokom), základnú tendenciu k jedinému adekvátnemu riešeniu, čo núti zároveň uznať potrebnú toleranciu pri teoretickej aktivite i nemenej potrebné vyústenie tejto aktivity (či rôznosmerných aktivít) do jediného, v danom historickom kontexte najadekvátnejšieho riešenia.

V tomto zistení je obsiahnutý predpoklad dialógu (multilógu) nielen rozličných vedeckých koncepcií, ale aj filozofických doktrín, ktoré sa ich dovolávajú, a súčasne aj argument proti absolutizovaniu tohto prechodného relativizmu, ktorý by mohol byť zdrojom agnosticizmu, alebo v konečnom dôsledku podnetom pre rezignáciu na možnosti racionalizmu. Jedine analýza teoretických oblastí súčasnej vedy a spôsobu myslenia, ktorý sa v nich realizuje, môže viesť napríklad ku konštatovaniu, že jednota rozličných oblastí vedy (vyjadrujúca jednotu rozličných oblastí reality) sa neuskutočňuje nejakým typom

redukcie, ale má dialektický charakter.

Úlohou brožúry A. Polikarova nie je detailný rozbor filozofickej problematiky súčasnej fyziky, ale stručný náčrt platformy, z ktorej marxisti môžu viesť v tejto oblasti poznania účinný dialóg s predstaviteľmi kresťanských filozofií. Napriek niektorým výhradám treba jednoznačne uznať, že kniha splňa túto úlohu veľmi

dobre. Nielen svojou vecnosťou, ale aj svojím tónom, vydarenou snahou o nepredpojatý prístup, a — nebojme sa to povedať, — aj tým, že nezakrýva isté slabiny. Veď bol by možný a mal by vôbec zmysel dialóg s vlastníkom absolútnej pravdy?

Milan Zigo

K DESANTIHO ÚVAHÁM O FENOMENOLÓGII*

Len málo kníh bolo u nás tak pohotovo preložených a vydaných ako spomenutá práca francúzskeho marxistického filozofa J. T. Desantiho. Jej aktuálnosť pritom nevyplýva iba z jej vnútornej hodnoty, i keď je ona rozhodujúca. Čo ju robí u nás osobitne významnou, je okolnosť, že mnohí naši filozofi dnes v hľadaní orientácie po „páde dialektikomaterialistických istôt“ obzreli sa aj v smere názorov, o ktorých hovorí Desantiho štúdia. Ba posledne sa zdá, akoby sa mnohí boli rozhodli definitívne a vo fenomenológii našli jedinú možnú záchranu a orientáciu. Niektorí idú dokonca tak ďaleko, že hlásajú, že aj marxizmus je možné zachrániť len tak, že ho „skrzíme“ s Husserlovou fenomenológiou. V tom je teda dôvod, prečo som úvahu o knihe Desantiho začal konštatovaním o jej aktuálnosti u nás.

Spomenutá kniha má naozaj nesmierny význam a treba ju odporúčať všetkým, ktorý sa chcú dobre zorientovať v nastolenej problematike. Desantiho kniha totiž po tejto stránke splňa niekoľko úloh. Je síce štúdiou, ako hovorí názov, o fenomenológii a praxi, keďže sa však venuje najmä rozboru Husserlovej práce o filozofických a gnozeologických problémoch Descartových (*Meditations Cartésiennes*), je súčasne úvahou o najpodstatnejších, kľúčových otázkach fenomenológie vôbec. Čo to potom znamená u nás, je zrejme hneď z konštatovania, že mnohí naši filozofi boli tak „dojatí“ Husserlovými analýzami a ich významnými čiastkovými kladnými

výsledkami, že pre ne zabudli na podstatu a vo fenomenologickej orientácii hľadali a hľadajú oporu či východisko z našej súčasnej filozofickej bezprincipiálnosti. Desantiho kniha je významná práve preto, že tu pomáha a môže pomôcť, ak si pre citové „potreby“ nezastríme pohľad na objektívnu skutočnosť. Desanti v nej totiž jednoznačne a na základe hlbkej analýzy konštatuje, že ak niekto chce pochopiť Husserla a fenomenológiu vôbec, tak nesmie zabudnúť, že rozhodujúcu úlohu hrá v nej problém vedomia. Po tejto stránke Husserl, ako správne upozorňuje J. T. Desanti, je dokonca iba pokračovateľom Heglovým. Vedomie u neho — podobne ako u Hegla — má úlohu principiálneho východiska. Keď totiž experimentálne vedy koncom minulého a začiatkom nášho storočia až príliš zatomizovali a rozložili skutočnosť, Husserl podobne ako predtým Hegel pochopil, že ak sa máme zachrániť pred bezradnosťou a chaosom, musíme za všetkým objavovať a objaviť jednotiacu podstatu. Čo tu však gnozeologicky mohlo vyhovovať lepšie ako práve základ poznávacieho procesu, v ktorom človek naozaj spája a zjednocuje najrôznejšie reality?

J. T. Desanti správne upozorňuje, že kto chce porozumieť fenomenológii, nesmie v nej zanedbať a obchádzať túto skutočnosť.

Avšak toto prvé Desantiho konštatova-

* J. T. Desanti, *Fenomenologie a praxe*, Praha 1966, strán 114, Kčs 9.—.